

Ռաֆֆի

Քավթառ

Ա

1873 թվականն էր:

Չինաստանի Թին-թին-Թվիզ քաղաքի «Սպիտակ-Լուսնի» հյուրանոցը լուսավորված էր քավականին աղոտ լույսով: Երկու գուգահեռաբար գրած սեղանների վրա՝ տեղ-տեղ կարմիր գինով մրկտված սփռոցները, կարգով շարած ամանները՝ ուտելու խոշոր պարագաներով գրգռում էին հաճախորդների մեջ գայլի ախորժակ:

Այդ սեղաններից մինի շուրջը բոլորած էին մի քանի երիտասարդներ, երիտասարդներ ավարտած, կիսավարտ, երիտասարդներ դատարկ գլխով և մեծ պահանջմունքներով: Դրանք էին նոր սերնդի ներկայացուցիչները, իրանց թարմ ուժերով և նոր մտքերով:

Նրանցից մինը ծույլ կերպով յուր մարմինը վեր էր թողած աթոռի վրա՝ թևքը տված սեղանին, երևի շատ գոհ էր այդ կարասիքներից, որոնք կարողացել էին բռնել նրա թմբած անդամները: Նա հագնված էր քավականին մաքուր կերպով, նրա կուրծքը զարդարված էր ոսկի շղթայով և մատի վրա փայլում էր գոհար մատանի: Նրա հիմար-կովային դեմքը, խնամքով ածելած թշերը, սառն, անխորհուրդ աչքերը, կոկած և յուղած մազերը պատկերացնում էին խիստ ապուշ և մեղկ բնավորություն: Երեսի վրա դուրս փչած կարմիր պզուկների ցույց էին տալիս, թե պարոնը խիստ սերտ հարաբերություններ ուներ վեներայի հետ:

Երիտասարդը ուսումնական էր: Նա ուսումնական էր, որովհետև ուներ դիպլոմ, որը ստացավ իբրև վկայական յուր՝ Նանկինում մի քանի տարի մոլի և անբարոյական կյանք վարելուց: Նրա անունը թարգմանվում է հայոց խոսքերով Չուր-ծամող:

Նրա մոտ լուռ նստած էր մի փոքրիկ մարդ, որի ցամաք, որպես շինականի տրեխ դեմքը, կատվանման ռեխը, նեղ ու հուլունքի պես պսպղուն աչքերը բացատրում էին մի ստոր և կեղտոտ հոգու պատկերը: Դժոխքի մուկը միայն յուր ստորաքարշ հատկություններով կարող էր մրցություն անել այդ ծածկամիտ և նենգավոր բնավորության հետ: Նա մի ձեռքով թշնամաբար քաշքշում էր յուր քոսա միրուքի մազերը, միննույն բուպեին, երևում էր, յուր սրտունը հաշիվ էր տեսնում Սադայելի հետ: Պարոնի անունը հայոց խոսքերով թարգմանվում էր Սատկած-ոջիլ:

Հանկարծ Չուր-ծամողի կովային երեսը ցնցվեցավ մի թթու Ժպիտով նա գոչեց.

Տրակտիրչի՛կ, բե՛ր մազերդ քաշեմ:

Նա ամենևին չշարժվեցավ յուր տեղից, կարծես շատ գոհ մնաց յուր լեզվից, որ կարողացավ արտասանել այդքան շատ բառեր:

Նրան մոտեցավ պանդոկապետը, մի շիկահեր երիտասարդ, թեթև... ծնոտի վրա, խելացի և ազնիվ դեմքով, որի հպարտ և անձնասեր շարժվածքը ամենևին չէին ցույց տալիս պանդոկապետներին հատուկ ստորաքարշ հայհոյամուլությունը: Երևում էր, որ, հանգամանքներից ստիպված՝ այդ պարոնն ընդունել էր յուր կոչմանը անհարմար մի պաշտոն: Այսուամենայնիվ, լսելով Չուր-ծամողի հիվանդ ձայնը՝ նրա հետաքրքրությունը շարժվեցավ և մոտ գնաց, հարցնելով.

Հը՛մ, էլի ի՞նչ կա:

Բե՛ր մազերդ քաշեմ, կրկնեց Չուր-ծամողը, ձեռքը շարժելով:

Դու կարա՞ս իմ մազերը քաշել, հարցրեց պանդոկապետը, դու խոմ մարդ չես, դու Բաղդադի թամբալներիցն ես, որ պատկում են արմավենու տակ, բերանները բաց են անում, գուցե մի բարի բախտով խուրման ինքն իրան ընկնի նրանց բերանը:

Չուր-ծամողին երևի դուր եկան այդ խոսքերը, որ նկարագրում էին նրա հերոսական բնավորությունը, և նա, յուր ռեխին խիստ հարմար ձև տալով՝ դարձյալ կրկնեց.

Շատ մի՛ հաշեր, բե՛ր մագերդ քաշեմ:

Դե՛, քաշիր, ասավ պանդոկապետը, բարձրացնելով յուր սարսափելի մուշտին: Չուր-ծամողը զարհուրելով ետ քաշվեցավ, զրկվելով յուր սովորական զվարճությունից:

Սասկած-ոշիրը, որ բոլոր ժամանակը լուռ նայում էր այդ դրամատիկական հանդեսին ավելի ախորժանքով ձիգ տվեց յուր քոսա միրուքի մագերդ և նրա՛ արյունից քամված տգրուկի նման շրթունքների միշից լսելի եղավ խի՛... խի՛... խի՛... մի ծիծաղ, որ ավելի նման էր հոգեվարք կատվի հեծկլտոցին:

Բ

Սույն միջոցին հյուրանոցը ներս մտավ մի պարոն: Դա մի փոքրիկ մարդ էր, կարճիկ հասակով, ցամաքած մարմնով և տարիքն անցած, որը կամենալով յուր էշն էլ երիտասարդության քարվանին խառնել՝ ձևացնում էր իրան որքան կարելի է մանկահասակ: Նրա կապկանման գորշ դեմքը, նենգավոր աչքերը, խառնիխուռն մագերդ, կծկված մորուքը, բացատրում էին կեղծավորություն և խռովարար բնավորություն: Կարծես ստեպ-ստեպ թեքվելուց, խոնարհվելուց և նշանակություն ունեցող պարոնների ոտքերը լիզելուց՝ նրա մեջքը ծովել էր յուր սովորական ուղղությունից և ստացել էր փոքր-ինչ սապատողական ձև: Իսկ հնուտ ֆիզիոլոգները, այդ երևույթը մի այլ անսպասելի պատճառի էին ընծայում...

Այդ մարդը կարծես ներկայացնում էր այն օձը, որ ներս սողաց նախաստեղծ մարդերի անմեղ բնակարանը:

Այսուամենայնիվ, նրա երևալը մի առանձին հաճություն պատճառեց Չուր-ծամողին, և սա փոխելով յուր նվիրական անշարժությունը՝ դարձավ դեպի նորեկ պարոնը, ասելով.

Հա՛, Քավթա՛ն, վերջապես եկա՞ր դու:

Պանդոկապետը սկսեց ծիծաղել: Իսկ Քավթառը այդպես էր եկվորի անունը մոտենալով Ջուր-ծամողին՝ ասաց.

Տո՛, մեռած, հալա սա՞ղ ես:

Քեզ պետք է թաղեն, Քավթառ, դու պառավել ես, ատամների թափվել են, բայց ես ջահել եմ, հալա չեմ մեռնի, պատասխանեց Ջուր-ծամողը:

Իսկ Քավթառը ցույց տալու համար, թե դեռ երիտասարդ է՝ նստեց աթոռի վրա և բաժակը սեղանին գարկելով, կոչեց.

Ըստ կարգին:

Այդ սովորական խոսքի իմաստը վաղուց ծանոթ լինելով պանդոկապետին՝ դրեց նրա առջև մի շիշ գինի, ասելով.

Դե՛, լկիր:

Քավթառը սկսեց խմել և ծխել:

Գ

Այդ բուպեին գնդախառի դահլիճից դուրս եկավ մի սևուկ երիտասարդ, բարձրահասակ, թուխ, գանգուր մազերով, երկճղի մորուքով, քիթը գինվորած պենսնեով: Նրա սևորակ աչքերը, գիժ մոզու աչքերի նման վառվում էին մի տարապայման կրակով:

Շամշու-ղամար, կոչեց նա մոտենալով առաջիններին, և միմոսական կերպով կռանալով դեպի Ջուր-ծամողը՝ ասաց,

Տո՛, գուդաուրի, վո՞ւնց ես, և դառնալով դեպի Քավթառը՝ ասաց.

Տո՛, իշի մամիդա, վո՞ւնց ես, ջեր սա՞ղ ես:

Դա Նոյի ագռավն է, դա չի սատկի, մեջ մտավ Ջուր-ծամողը:

Հա՛ ... հա՛ ... հա՛... ծիծաղեց և Սուտ-փրթփրթողը այդպես էր նրա անունը և նստեց առաջինների մոտ:

Ո՞ր է Իծի-մորուքը, չէ երևում, հարցրեց նա:

«Շան անունը տաս, պոչը ժաժ կտաս», ահա՛, ձեռքը մեկնելով դեպի դուռը՝ ասաց Քավթառը:

Եվ իրավ, ներս մտավ մի երիտասարդ միջակ հասակով, ֆրանտ, մկան պոչի նման բարակ սպանիով կով ծնոտի վրա, սև կոկաժ մագերով և թուխ աչքերով: Նրա ամբողջ կերպարանքը արտահայտում էր պճնասիրություն, վավաշոտ թուլություն և չար նախանձ: Կարծես այդ պարոնը խիստ գոհ չէր յուր բախտից, թե ինչո՞ւ աստված նրան տղջիկ չէր ստեղծել, թե ինչո՞ւ ինքը չէր կարող կրինոլին կամ յուբկա հագնել...

Իծի-մորուքը այդպես էր նոր եկվորի անունը, մոտեցավ առաջիններին, ինչ-որ փսփսաց ականջին, մի քանի խոսք էլ անլսելի կերպով Ջուր-ծամողին ասաց, հետո ինչ-որ «լուի» անուն լավեցավ, և իսկույն տիրեց բոպեական լռություն:

Սատկած-ոջիլը, որ բոլոր ժամանակը լուռ նստած էր, դարձյալ արձակեց մի այնպիսի ծիծաղ խի՛ ... խի՛ ... խի՛ ...

Բոլորի ուշադրությունը դարձավ դեպի նա, որը հանեց յուր ծոցից մի թերթ թուղթ և ցույց տվեց Քավթառին, մյուսներն էլ ամեն կողմից վրա թափվելով, սկսան նայել թղթի վրա:

Լա՛վ գարբագան ես գրի, ասաց Սուտ-փրթփրթողը ուրախանալով:

Էս մինը ավելի լավ է, որ ոտանավորով ես գրել, խոսեց Իծի-մորուքը: Ամենքի երեսի վրա փայլեց ուրախություն:

Գինի՛, կանչեցին բոլորը ուրախանալով:

Մույն միջոցին նախասենյակից լսելի եղավ մեղեդիի հնչումները, դռները շառաչմամբ ետ գնացին, հպարտ քայլերով ներս մտավ մի այլ երիտասարդ, շագանակի գույն մազերով, վերարկուն անփույթ կերպով ձգած ուսին, և կզակը կապած սպիտակ թաշկինակով:

Ահա՛, Քամի-փշողն էլ, ձայն տվեցին առաջինները, ցույց տալով եկվորին:

Իսկ Քամի-փշողը մոտեցավ նրանց: Հը՛մ, Թաթոսնե՛ր, ի՞նչ խաբար, հարցրեց:

Նրանք ցույց տվեցին նրան Սատկած-ոջիլի ոտանավորը: Քամի-փշողը աչքե անցնելով այն տողերը՝ կրկին արհամարհանքով ետ տվեց, ասելով ինքնաբավական հպարտությամբ.

Քե՛փ արեք, թե այդ գրվածքը չներգործե՛ ես մի «հավելված կու գրիմ»:

Վերջին խոսքերը կարծես ոգի շնչեցին Թաթոսների մեջ (այդ անունով էր կոչվում նրանց խումբը), և նրանք սկսեցին իրանց առաջին կինոտյութանությունը, հանաքներ անել, միմյանց լուտանքներ արձակել, ծիծաղել, հռհռալ, ուտել, խմել և այլն:

Երբ բոլորի կատարները տաքացած էին՝ վեր բարձրացավ Քավթառը, որպես Թաթոսական խմբի պատրիարքը և ասաց.

Պարոններ, այժմ դեպի գործ:

Բոլորը վեր կացան ընթրիքի սեղանից, առանձնացան մի անկյունում, բոլորեցին խաղաթղթի շուրջը և սկսվեցավ գործը...

Աքաղաղները երեք անգամ կանչել էին, տակավին մեր հերոսները գործում էին: Մոտեցավ պանդոկապետը և հրամայեց վերջացնել խաղը, ասելով՝ հյուրանոցի դռները պետք է կողավին: Նրանք դադարեցան խաղալուց, և մի ամբողջ ժամ հաշիվների վրա կովելուց և միմյանց հայիոյելուց հետո թողին հյուրանոցը:

Հյուրանոցի մի անկյունում, սեղանի մոտ, որի վրա գրված էին գանազան լեզուների լրագիրներ, միայնակ նստած էր մի երիտասարդ: Նա մերթ-մերթ

ընկերությունը յուր մոտ գրած սև գարեջրի գավաթը, ծխում էր և կարդում էր: Այդ պարոնը, միջակ հասակով, բարեձև կազմվածքով, բավականին պարկեշտ կերպով հագնված մի երիտասարդ էր, որի պատկառելի դեմքը, բարձր և լայն ճակատով, կարճ, խուճուճ մազերով, գանգուր մորուքով, երևի ստեպ-ստեպ պարապմունքից տկարացած աչքերով. արտափայլում էր խիստ ծանր և խոհեմ բնավորություն: Նրա դեմքը տխուր էր, որպես ամպամած երկինքը, նրա աչքերում նկարված էր սաստիկ արհամարհանք դեպի յուր շրջակայքը:

Նա վերջացնելով գարեջրի գավաթը, կրկին վառեց յուր սիգարը, և ձեռքը ծնոտին դնելով, կրթնեցավ սեղանի վրա և սկսավ նայել Թաթոսների խմբին, թե որպես ճղճղում էին նրանք, որպիսի՜ լուտանքներ էին արձակում մինը մյուսին, և որպիսի՜ կռիվներ էին սարքում խաղի մեջ հաշիվների պատճառով:

Խեղճ երիտասարդի դեմքը ավելի մոայլվեցավ, և նա, խորին հոգոց հանելով, ասաց այդ խոսքերը, «Խմբագրություն... և ազգային ուսումնարանի ուսուցիչներ... ահա մեր լուսավորիչները... խեղճ ազգ, ո՞ւմ ձեռքը հանձնել ես քո ճակատագիրը...»:

Մինչ նա այդ տխուր խորհրդածությանց մեջ էր, նրան մոտեցավ մի մանկահասակ պարոն կարճլիկ հասակով, համեստ, մոխրագույն հագուստով, նրա վսեմ դեմքը յուր արծվի, ցամաք, գունատված այտերով, փոքրիկ մորուքով, խելացի, կրիտիկական աչքերով բացատրում էին հանճար, և երկաթի կամքի հաստատամտություն:

Այդ երիտասարդը կարծես մաշված յուր կյանքի թարմ և զարդագեղ զարունքի մեջ, ներկայացնում էր անձնանվեր գոհաբերության պատկերը, գործի և աշխատության:

Ողջույն, ընկեր, ասաց նա մի թեթև ժպիտով, մոտենալով առաջինին, գիտե՞ս, մեղրաճանճերը դարձյալ սկսել են խոռվել...

Ինչո՞ւ չեք ասում իշամեղուները, նրա խոսքը կտրեց առաջինը:

Այս իշամեղուները, կրկնեց փոքրիկ երիտասարդը, հարկավոր է միայն Չաքուչին ասել մի փոքր մուխ տա նրանց:

Սույն միջոցին բայր օձի քայլերով մոտեցավ նրանց մի այլ երիտասարդ, ծաղկավեր մետաղի երեսով, սարսափելի, ծաղրական աչքերով, որի դեմքի ամեն մի գծերից արտահայտվում էր թունավոր երգիծաբանական պարսավանք դեպի ամեն մի տգեղ և զգվելի երևույթ, ընդ նմին և ազնիվ անկեղծություն:

Բարով, բարով, Չաքուչ, ո՞ր էիր, դարձան դեպի նա առաջին երիտասարդները:

Թափառում էի... լրտեսում էի... սևցնում էի... ջարդում էի... և փշրում էի... պատասխանեց Չաքուչը ինքնաբավական արհամարհանք:

Այդ քո պաշտոնն է, ասաց երիտասարդը՝ արծվի քթով:

Թեև դու լրտեսում ես, պարոն, ասաց տխրադեմ երիտասարդը, բայց չես կարողացել նկատել մեր հասարակական գործերի ավելի խոշոր երևույթները:

Որպե՞ս, աչքերը լայն բացելով հարցրեց Չաքուչը:

Մեպտեմբեր ամիսը եկավ, Ն.... ուսումնարանի ընտրողությունները մոտեցան, մեր լուսավորիչների կյանքի և մահու թույլն հասավ...: Այդ պարոնները սկսել էին եկեղեցիների շենքը մաշել... տանից տուն թրև գալ... և նշանակություն ունեցող աղաների և տիկիհնների շրթունքին մեղր քսել...

Իրավունք ունին, պատասխանեց Չաքուչը, այստեղ հացի խնդիրն է, նրանք պատերազմում են կյանքի գոյության համար: Չեշտ բան չէ՝ երկար տարիներով լուսավորության մենավաճառը յուր ձեռքին ունենալ, և հանկարծ գրկվել նրանից:

Նայեցեք, նայեցեք, լուսավորիչներին, ասաց ժպտալով տխրադեմ երիտասարդը, ցույց տալով խաղացող Թաթոսների խմբին:

Չէ՛ կարելի մեղադրել նրանց, պարոններ, ասաց փոքրիկ երիտասարդը արծվի քթով, այդպես դատարկությամբ անցուցել են դրանք իրենց բոլոր կյանքը: Ես կճանաչեմ նրանց իրանց ուսանող ժամանակից: Ոչինչ չէին շինի, ոչինչ չէին

կարդա, երբեմնապես միայն դասախոսություններ լսելու կերթային, իրանց ժամանակը կվատնեին այլ և այլ զվարճության տեղերում, պատուվաճառուհիների հետ կսիրախոսեին, և մի քանի տարի այսպիսի դատարկ կյանք վարելուց հետո, սատանան է խաբար թե որպես... մի ուսումնական տիտղոս ձեռք ձգելով, դառնում են դեպի իրանց հայրենիքը, դատարկ գլխով և դատարկ գրպաններով,

Իսկ այստե՞ղ, հարցրեց Չաբուշը:

Այստեղ նրանց պահանջումները մեծ են. Իրանց տգիտությանը բարձր նշանակություն տալ, աշխատել զանազան ինտրիգաներ սարքել, իրանցից բարձր ամենայն ուժեր ստորացնել, և իրանց անձնական եսը դուրս ձգել, այս և այն ազնիվ պարոնի պատվին մուր քսել, որ իրանց տգիտությունը չերևի, ամենատեսակ խորամանկություն, եզվիտություն բանեցնել, աշխատողների և գործողների անունը կոտրել, հասարակական գործերի մենավաճառը յուր ձեռքը ձգել, իրանց գրպանը պարարտացնել, որ կարողանան գիշերներ անցուցանել, ուտել, խմել, խաղալ, լրբանալ... և առավոտյան թուլացած, թմրած, և պատրաստ դասատուն երթալ, հորանջելով շուտ-շուտ ժամացույցին նայել, թե երբ զանգակի ձայն կլսվեր, որ ազատվեին իրանց անտանելի աշխատությունից... այսուամենայնիվ կույր ժողովուրդը ճանաչում է դրանց որպես լուսավորիչներ, ազգասերներ, որպես գործող մարդիկ:

«Կույր ձին կույր էլ նալբանդ կունենա», կնքեց Չաբուշը յուր խոսքը:

Երկու երիտասարդները խնդացին, գնանք, պարոններ, գնանք մի փոքր օդ շնչելու, չարժե այդպիսի մարդերի հետ ժամանակ վարել ասաց արծվի քթով երիտասարդը և երկուսն էլ դուրս եկան հյուրանոցից, երբ Քավթառը տասներորդ անգամ կոչում էր ըստ կարգին...

Դ

Ամեն գիշեր «Սպիտակ-Լուսնի» հյուրանոցը պատիվ ուներ այդ պատվական հյուրերն յուր մեջ ընդունելու: Ամեն գիշեր նրանք ուտում, խմում, միմյանց հետ հանաքներ էին անում, թուղթ էին խաղում, կովում էին, հայհոյում էին և հեռանում

հյուրանոցից:

Ուվքե՞ր էին այդ պրոնները: Ազգային լուսավորիչներ: Նրանց ձեռքումն էր ժողովրդի մտավորական և բացառական կրթության ուսումնարանը, մամուլը և երկու ամենագորեղ գործիքները:

Քավթառը տեսուչ էր քաղաքի հոգևոր դպրոցում՝ ուր ուսուցանվում էր Լամայի կրոնքը և Կոնֆուկիանոսի իմաստությունը, ուր պատրաստվում էին բարեպաշտ մանդարիններ: Ջուր-ծամողը տեսուչ էր մի օրիորդաց ուսումնարանի և պատրաստում էր կրթված հայրացուներ: Իսկ մնացածները վարժապետներ էին այդ երկու ուսումնարանների: Նրանք միևնույն ժամանակ խմբովին հրատարակում էին մի լրագիր «Միջատ-Չինաստանի» անունով, որ էր պաշտոնական օրգանը նույն քաղաքի մանդարինների գլխավորին, որի քթին անուշ խունկ էին ծխում և փոխարենը ստանում էին ամեն տարի մի հազար դուկատ կաշառք: Գլխավոր մանդարինը յուր կողմից պաշտպանում էր և հովանավորում նրանց, մտածելով, որ նրանց պրոպագանդայով շուտով մեծ դալայլամայի գահը կստանար: Այս պատճառով այդ մարդիկը փոխադարձաբար ամենասարսափելի կերպով միմյանց օգնում էին:

Գիշերն անցավ:

Թին-թին-Թ-վիզի մինարեթները դեռ նոր էին սկսել փայլել արևի առաջին ճառագայթներից, դեռ նոր թեյի թփերը վեր էին խնկում իրանց անույշ բուրմունքը:

«Սպիտակ-Լուսնի» գիշերային հյուրերից շատերը դեռ մրափում էին իրանց դահլիճներում և բաքոսի հետ երազներ էին տեսնում: Իսկ մի քանիսը, անքնությունից թնրած և թուլացած՝ զարթեցան, և հակամայից ստիպված, աչքերը ճմռելով սկսան դիմել դեպի իրանց գործը:

Ամենից վաղ Ջուր-ծամողը լվացվեցավ, սանդղվեցավ, կոկվեցավ և դիմեց դեպի օրիորդաց ուսումնարանը: Երբ սա հասավ՝ աղջիկները բոլորը հավաքվել էին և ուսումնարանի բակում խաղ էին անում: Երբ որ տեսան տեսչին՝ սրանցից մի քանի հասուն օրիորդներ վազեցին, նրա առաջը կտրեցին:

Պարոն տեսուչ, պարոն տեսուչ, ասացին նրանք, էգուց ձեր անվանակոչության տոնախմբությունն է, մենք պետք է գանք ձեզ մոտ շոկոլատ խմելու:

Շատ լավ, եկե՛ք, կոնֆետներ էլ կառնեն ձեզ համար, պատասխանեց տեսուչը ժպտալով:

Հի՛... հի՛... հի՛... ծիծաղեցին օրիորդները և վազեցին, իրանց ընկերուհիներին պատմեցին նույն ուրախալի խոստմունքը:

Ջանգակի ձայնը հնչեց: Աշակերտուհիները սկսան հավաքվել դասատուները:

Տեսուչը նույնպես սկսավ ման գալ դասատուները և նայել կարգերին:

Էդ թանաքամանը ո՞վ է տեղից շարժել, կոչեց նա ժանգոտ ձայնով:

Աշակերտուհիներից ամեն մինը սկսավ երդվել, որ ինքը չէ արել: Տեսուչը ուղղեց թանաքամանը և մոմռալով անցավ: Նա տեսավ հատակի վրա ընկած մի փոքրիկ կտոր թուղթ:

Էդ ո՞ր անգգամն է ձգել, գոռաց նա: Աշակերտուհիքը դարձյալ սկսան երդվել և ճիշ բարձրացնել:

Սո՛ւս, սո՛ւս, անպիտաններ, ես չե՞մ ասել, որ դասատուները չպետք է աղտոտեք: Օրիորդ հուրի, էդ քո բանը կլինի, անիծած, դեպի անկյուն:

Խեղճ հուրին գնաց, կանգնեցավ անկյունում, թեև բոլորովին անմեղ էր:

Պ. տեսուչը տեսավ մի աղքատ աշակերտուհու կոշիկը մի փոքր պատռված:

Անպիտա՛ն, գոռաց նրան, ես քեզ չպատվիրեցի՞, որ ուսումնարան չգաս մինչև նոր կոշիկներ չհագնիս:

Պարոն տեսուչ, մայրս խոստացավ, որ այսօր արծաթե բաղիան գրավ կդնե մեր հարևանի մոտ և ինձ համար կոշիկներ կառնե:

Ամեն ինչ այդպես կարգի դնելուց հետո, պ. տեսուչը դուրս գնաց պատշգամբը, այնտեղ վարժուհիներից մեկը միայնակ ճեմում էր: Մի քանի անգամ նրանք շրջան տվեցին, խոսեցին, հոհուացին և երկար քաղցրաբանություններից հետո, ներս մտան ուսուցչական սենյակը:

Ե

Սատկաժ-ոջիլը թեև վարժապետություն էր անում, բայց միևնույն ժամանակ նա ծառայում էր արքունի դատարանում: Արևածագից մի քանի ժամ անցած էր, երբ նա մի լայն փողոցով վազում էր դեպի յուր ծառայության տեղը: Ճանապարհին մոտեցավ նրան մի մարդ վշտահար դեմքով:

Աղա՛, ասաց նա, ես ձեզանից մի բան խնդրած ունեի:

Մի բա՛ն, կրկնեց Սատկաժ-ոջիլը, և ռեխը դեպի վեր ցցելով մտածության մեջ ընկավ:

Էն գործեի մասին էլի՛... շարունակեց վշտահար մարդը:

Դա՛, դա՛, միտքս ընկավ, պատասխանեց Սատկաժ-ոջիլը, բայց դժվար գլուխ գալու բան է:

Աղա ջան, ես ձեր գահմաթը կքաշեմ, հառաջ տարավ վշտահարը, և կոխեց Սատկաժ-ոջիլի ձեռքը մի բուռն ոսկի:

Նրա նեղ աչքերը վառվեցան անսովոր ուրախությամբ:

Գնա՛, ասաց նա, միամիտ կաց, ինչպես ասել ես այնպես էլ քո բանը կու շինեմ:

Մեր ընթերցողը երևի ոչինչ չհասկացավ այդ խոսակցությունից: Սատկաժ-ոջիլը, որպես ասացինք, ծառայում էր դատարանում, նրա պաշտոնն այն էր, որ դատարանին տված խնդիրները և գործերը կարգի դներ, հերթ նշանակեր քննության համար: Վշտահար պարոնի վրա մի մարդ գանգատվել էր, և նա հաստատ գիտենալով, որ գործը կկատարվի և պահանջված արժաթը իրանից կառնեն, աշխատում էր, որքան կարելի է, գործի քննությունը ետ ձգել, որպեսզի

ինքը կարողանա ժամանակ գտնել մի քանի օր առաջ յուր կայքը թարգմանելու կամ վաճառելու, որ հետո պարտատերը չկարողանա մի բան գտնել, որի վրա կարելի լիներ դարձնել պահանջը: Սատկած-ոջիլը, հնարավոր լինելով այդ խարդախությունը՝ խոստացավ նրա գործը մի ամսով հետաձգել:

Զ

Վաղ առավոտյան Քավթառը մկան նման խլրտվում էր դեպի հոգևոր դպրոցը: Գիշերվա կոնծաբանությունից դեռ Բաքուսը յուր բուրբ խմբով նրա գլխում գունճա-նադարա էր ածում: Նա հասավ դպրոցի դուռը, տեսավ աշակերտներից մինը գրքերը թևքի տակին գալիս է:

Ինչո՞ւ ես այդպես ուշ գալիս, հարցրեց նրան:

Մայրս բազար ուղարկեց, պարոն տեսուչ պատասխանեց աշակերտը:

Ուրեմն էդպե՞ս...

Նրանք սկսան վեր բարձրանալ սանդուղքներից:

Դպրոցը տեղավորված էր մի հին շինվածքի մեջ, որ ավելի նման էր թուրքի քարվանսարայի:

Քավթառը վեր բարձրանալով սանդուղքներից՝ անցավ պատշգամբը և լսեց վարժապետների ձայնը, որոնք միմյանց հետ կռվում էին:

Տո՛, ա՛խմախ, փող ես տարվել, տո՛ւր էլի՛, փող չունեիր, ո՞ւր էիր խաղում, գոռում էր նրանցից մինը:

Ախմախ է՛լ ես, էն ինչ... էլ ես, պարտքս է, կտամ, խոսմ չեմ ուրանում, պատասխանեց մյուսը:

Քանի անգամ էդպես խոստացել ես, հետո ուրացել ու չես տվել:

Ուրացողը դու ես:

Մուտ ասողի հերն ու մերը...

Հագար անգամ:

Ի՞նչ խաբար, ի՞նչ խաբար, վրա հասավ Քավթառը:

Էս գիշեր, դու ինքդ իմանում ես, դա ինձ տարվեցավ հարյուր դուկատ,
խոստացավ, թե առավոտը կտամ, հիմա ասում է չունիմ:

Լավ, լավ, մի՛ կովեք, ասաց Քավթառը, ես քո փողը դրա ոռճիկիցը կբռնեմ, եկեք
բարիշեք, ես էլ գլխներիդ «պահպանիչ» կկարդամ:

Կովողները հանգստացան:

Աշակերտները շրջապատած լսում էին վարժապետների գվարճալի
խոսակցությունը, բայց նրանց գրկեց այդ ուրախությունից զանգակի ձայնը, և
բոլորը վազեցին դեպի դասատուները:

Է

Բարձր դասատան վարժապետը դեռ չէր եկած, երևի դեռ պատկած էր Նոյ
նահապետի գրկումը: Այդ դասատան աշակերտներից երկուսը պատշգամբի
վրա ման էին գալիս և նրանց մեջ անց էր կենում հետևյալ խոսակցությունը:

Այս տարի մենք կավարտենք, ասաց նրանցից մինը, ա՛խ, որքան բախտավոր
կլինենք, եթե մեզ բարերարների հաշվով ուղարկեին Նանկինի համալսարանը
բարձր ուսում ստանալու:

Մեզ չեն ուղարկի, պատասխանեց մյուսը տխրությամբ:

Ինչո՞ւ չեն ուղարկի, երբ մենք մեր բոլոր ուսման ընթացքում աշխատասեր
աշակերտներ ենք եղած:

Բանը աշխատասիրության վրա չէ՛, եղբայր, Մատակյանցը անընդունակ և ծույլ
աշակերտներից մինն էր, նա ոչինչ չէր սովորում, ամբողջ օրը կոնֆետներ էր
ուտում, բայց նրան ուղարկեցին:

Ինչո՞ւ:

Նրա համար, որ նա տեսչի բարեկամն էր...

Առաջին աշակերտը խորին կերպով հոգոց հանեց, Մեր ուսումնարանը կատարյալ Սողոմ է դարձել... ասաց նա և լռեց:

Ը

Մի քանի օրից հետո Թին-թին-Թվիզի հասարակաց այգում զբոսնում էին երկու մանկահասակ տղամարդիկ:

Ինչպե՞ս է այստեղի հոգևոր դպրոցի դրությունը, հարցրեց նրանցից մինը, որ նոր էր եկած այն քաղաքը:

Շատ վատ, պատասխանեց մյուսը, որը մի քանի տարի այն քաղաքումն էր ապրում:

Ի՞նչ է պատճառը:

Տեսուչը և վարդապետները, անբարոյական մարդիկների խումբ, ձեռք են ձգել այդ ուսումնարանի մենավաճառությունը: Նրանք ստանում են շատ յուղալի ռճիկներ, և որպեսզի այդ անուշ պատառը նրանց բերանից ուրիշները չկարողանան խլել՝ կազմել են մի ամբողջ եզվիտական դաս, զինվորված նրանց բոլոր խորամանկություններով և խաբեություններով: Ջորջիանակ, ժողովրդի աչքերին թոզ փչելու համար, թե իրանք նվիրված են լուսավորության գործին՝ նրանք օրիորդաց ուսումնարանում ձրի դասատվություն են անում, բայց քննությունների ժամանակ թույլ չեն տալիս ուրիշներին նրանց գործունեությունը հետազոտելու, աշակերտներին հարցեր առաջարկողներին ոստիկանության զինվորներով դուրս են անում ուսումնարանից:

Մի՞թե այդ ուսումնարանները չունին հոգաբարձուներ:

Ունին, ժողովրդից ընտրված տասներկու հոգաբարձուներ, բայց ուսումնարանների կառավարությունը բոլորովին նրանցից կախված չէ, այլ

գլխավոր մանդարինից: Դպրոցի տեսուչը, Քավթառը, նրա շատ մտերիմ բարեկամն է, «Մեկն ինչպես ածում է՝ մյուսն էլ այնպես պար է գալիս...»: Բայց թե ի՞նչ գաղտնիք կա այդ երկուսի մեջ՝ այդ աստված գիտե, թեև ժողովրդի մեջ շատ անվայել բաներ են խոսվում...

Եվ հոգաբարձուները լսո՛ւմ են:

Չեն լսում, բայց իրանց հարայ-հրոցով էլ չեն կարողանում մի բան շինել, որովհետև գլխավոր մանդարինը տեսչի կողմն է: Բացի սրանից, այս վերջինը, խորամանկ, որպես օձ, արդեն մտել է հոգաբարձուներից մի քանիսի դամարը, և նրանց մեջ երկպառակություն է ձգել:

Մի՞թե դրանց մեջ օրինավոր մարդիկ չկան:

Դուք կարծում եք օրինավոր մարդիկ կարո՞ղ են նրանց մեջ դիմանալ: Եղել են նրանց մեջ օրինավոր մարդիկ, բայց այդ եզվիտների խումբը ամեն հնարք գործ է դնում նրանց հալածել, հուսահատեցնել և հեռացնել: Եվ, արդարև, փոքրիշատե յուր պատիվը և ազնվությունը պահպանող մարդը հեռանում է նրանցից, և նրանք սկսում են արհամարհական հիշոցներ կարդալ նրա ետքից. «Նա անընդունակ էր ազգային լուսավորության գործին, նա բռնակալ էր, նա եսական էր», և այլն:

Սարսափելի՛ մարդիկ:

Օրինակի համար, դրանց մեջ կա մինը, որին կոչում են Ջուր-ծամող. այդ բառի մեջ պարունակվում է նրա ամբողջ բնավորությունը, որովհետև այնքան ծույլ է, որ ջուրն էլ ծամելով է խմում: Նրա ամբողջ գործունեությունը կայանում է նրանում, որ բամբասանքի և գրպարտության պարկը լցրած, թևքի տակին դրած՝ սկսում է գանազան ընտանիքներ մտնել, սրա և նրա վրա շարախոսություններ անել:

Նա հիմար է ավելի, քան ավանակը, բայց այդ հիմարությունը առիթ է տալիս շատերին հավատալ նրան՝ մտածելով, որ մի այդպիսի ողորմելի արարածը չէ կարող մարդ խաբել:

Սատանան տանն այդպիսի մարդկանց, կոչեց նրա խոսակիցը:

Նրանց մեջ կա և մի ուրիշը, որին կոչում են Սատկած-ոջիլ: Եթե ինձ հարցնեն ես
ավելի հարմար կհամարեի նրա անունը կոչել Սատկած-բաղլիջ, որ ջարդվելուց
հետո էլ, անպիտան հոտ է արձակում: Նրա գործն այն է, որ սուտ լուրեր
տարածե գանազան նշանավոր գրողների և գործիչների վրա:

Բավական է, բավական, զգվեցան ականջներս, ասաց եկվորը, և նրանք լռեցին:

Մենք էլ բավական ենք համարում զգվեցնել մեր ընթերցողին: